

**BANK MOLIYAVIY BARQARORLIGIGA TA’SIR ETUVCHI
OMILLAR VA ULARNI BAHOLASH**

Ilmiy rahbar: **Umarov Ilhomjon Yuldashevich**

Andijon davlat texnika instituti

“Menejment” kafedrası professori

Anvarova Dildoraxon Dolimbek qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Bank ishi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Bank tizimining moliyaviy barqarorligi mamlakat iqtisodiy xavfsizligining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Moliyaviy barqaror banklar iqtisodiyotda investitsiyalar oqimini ta’minlaydi, to‘lov tizimini barqaror ishlashiga xizmat qiladi hamda iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlaydi [1]. Xalqaro moliya institutlari, xususan, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, bank sektoridagi muammolar iqtisodiy inqirozlarning 70 foizdan ortig‘iga sabab bo‘lgan.

Bank moliyaviy barqarorligiga ta’sir etuvchi omillarni ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin. Ichki omillarga kapital yetarliligi, likvidlik darajasi, aktivlar sifati, boshqaruv samaradorligi va daromadlilik kiradi. Tashqi omillar esa makroiqtisodiy muhit, inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari, valyuta kursi o‘zgarishlari va davlat siyosati bilan bog‘liq.

Bank moliyaviy barqarorligini baholovchi asosiy ko‘rsatkichlar

№	Ko‘rsatkich nomi	Mazmuni	Me’yoriy daraja
1	Kapital yetarliligi	Bank kapitalining riskka tortilgan aktivlarga nisbati	$\geq 8\%$ (Basel III), O‘zbekistonda $\geq 13\%$

ilmiy –amaliy anjuman

2	Likvidlik qoplash koeffitsienti	Qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash darajasi	$\geq 100\%$
3	Muammoli kreditlar ulushi	Qaytmayotgan kreditlar ulushi	$\leq 5\%$ ideal
4	Aktivlar rentabelligi	Sof foydaning umumiy aktivlarga nisbati	$\geq 1\%$
5	Kapital rentabelligi	Sof foydaning kapitalga nisbati	10–15%
6	Sof foiz marjasi	Foiz daromadlari va xarajatlari farqi	$\geq 3\%$
7	Valyuta risk darajasi	Valyuta aktiv va majburiyatlar farqi	Minimal darajada
8	Xarajatlar darajasi	Xarajatlarning daromadlarga nisbati	$\leq 50\text{--}60\%$

Manba: Basel Committee on Banking Supervision, International Monetary Fund, Central Bank of Uzbekistan rasmiy sayti ma'lumotlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi.

Kapital yetarliligi bank barqarorligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Basel III standartlariga ko'ra [2], banklarning minimal kapital yetarliligi koeffitsienti 8 foizdan kam bo'lmasligi kerak. Biroq ko'plab rivojlangan davlatlarda ushbu ko'rsatkich 12-14 foiz darajada saqlanmoqda. Masalan, 2024-yil yakunlariga ko'ra, Yevropa Ittifoqi banklarida umumiy kapital yetarliligi darajasi o'rtacha 15.5 foizni tashkil etgan. O'zbekistonda esa Markaziy bank talablariga ko'ra, bu ko'rsatkich kamida 13 foiz bo'lishi belgilangan.

Likvidlik ham bankning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir etadi. Likvidlik koeffitsienti bankning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash qobiliyatini ifodalaydi. Basel III talablariga muvofiq, likvidlikni qoplash koeffitsienti kamida 100 foiz bo'lishi kerak. 2023-yilda global bank tizimida o'rtacha likvidlikni qoplash koeffitsienti darajasi 130 foizdan yuqori bo'lgan. Bu banklarning qisqa muddatli moliyaviy zarbalarga chidamliligini ko'rsatadi.

Aktivlar sifati ham muhim omillardan biridir. Bank kredit portfelidagi muammoli kreditlar ulushi qancha yuqori bo'lsa, bank barqarorligi shuncha zaiflashadi [3]. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, rivojlangan davlatlarda muammoli kreditlar darajasi 2-4 foiz atrofida bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 6–10 foizgacha yetadi [4]. O'zbekistonda 2023-yil yakuniga ko'ra muammoli kreditlar ulushi taxminan 5.2 foizni tashkil etgan [5].

Daromadlilik ko'rsatkichlari ham bank faoliyatini baholashda muhim ahamiyatga ega. Eng asosiy ko'rsatkichlar aktivlar rentabelligi va kapital rentabelligi hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda aktivlar rentabelligi 1 foizdan yuqori, kapital rentabelligi esa 10-15 foiz atrofida bo'lishi bank faoliyatining samaradorligini bildiradi[6]. Masalan, AQSh bank tizimida 2024-yilda o'rtacha aktivlar rentabelligi 1.2 foiz, kapital rentabelligi esa 12.8 foizni tashkil etgan.

Makroiqtisodiy omillar ham bank barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Inflyatsiya darajasi oshganda kreditlarning real qiymati kamayadi, bu esa bank daromadlariga salbiy ta'sir qiladi. 2022-2023-yillarda global inflyatsiya darajasi o'rtacha 8-9 foizni tashkil etgani bank sektoriga bosim o'tkazgan. Shuningdek, foiz stavkalarining oshishi kreditlar bo'yicha to'lov qobiliyatini pasaytiradi va muammoli kreditlar hajmini oshiradi.

Valyuta kursining o'zgarishi ham muhim omil hisoblanadi. Agar banklarning valyuta aktivlari va majburiyatlari o'rtasida nomutanosiblik bo'lsa, milliy valyutaning qadrsizlanishi bank zarariga olib kelishi mumkin. Masalan,

ayrim rivojlanayotgan davlatlarda milliy valyuta 10-15 foizga qadrsizlanganda banklarning kapital yetarliligi 1-2 foizga kamaygan holatlar kuzatilgan.

Bank moliyaviy barqarorligini baholashda xalqaro reyting tizimlari ham qo'llaniladi. CAMELS tizimi eng keng tarqalgan baholash metodlaridan biri bo'lib, u kapital (Capital adequacy), aktivlar sifati (Asset quality), boshqaruv (Management), daromadlilik (Earnings), likvidlik (Liquidity) va sezgirlik (Sensitivity) ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi [7]. Ushbu tizim orqali bank faoliyati kompleks baholanadi va uning zaif tomonlari aniqlanadi. Shuningdek, stress-test usullari ham keng qo'llaniladi. Stress-test orqali banklar turli salbiy ssenariylar – iqtisodiy inqiroz, foiz stavkalarining keskin oshishi yoki valyuta kursining o'zgarishi sharoitida qanday holatga tushishi baholanadi. Xalqaro amaliyotda yirik banklar yiliga kamida 1-2 marotaba stress-testdan o'tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, bank moliyaviy barqarorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularni kompleks ravishda baholash zarur. Kapital yetarliligi, likvidlik, aktivlar sifati va daromadlilik asosiy ichki omillar hisoblanadi. Tashqi omillar esa makroiqtisodiy muhit bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy sharoitda banklar barqarorligini ta'minlash uchun xalqaro standartlarga rioya qilish, risklarni samarali boshqarish va muntazam monitoring olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldashevich, Umarov Ilhomjon. "BANK MOLIYAVIY BARQARORLIGINING MAZMUNI VA UNING NAZARIY JIHATLARI." TADQIQOTLAR 79.2 (2026): 157-162.
2. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III Standards <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>
3. Mamadjonov, O. "TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI OSHIRISH YO 'LLARI." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 66.1 (2026): 71-75.

ilmiy –amaliy anjuman

4. World Bank. Global Financial Development Database
<https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr>
5. Central Bank of Uzbekistan rasmiy sayti. <https://cbu.uz>
6. International Monetary Fund (IMF). Global Financial Stability Report
<https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
7. Omonqulovna M. M. BANK SAMARADORLIGINI BAHOLASH
INDIKATORLARINI TAKOMILLASHTIRISH //SINGAPORE
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE. – 2026. – T. 1. – №. 1. –
C. 457-460.